

PLACES OF TRANSITION

Sveiki atvykę į „Pereinamojo laikotarpio vietas“! Šioje parodoje pristatomos šešios istorijos iš Bulgarijos, Kroatijos, Rytų Vokietijos, Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos, kuriose susipina didžiosios pasaulinės istorijos ir vietinės patirties gijos.

„Pereinamojo laikotarpio vietas“ nagrinėja gilius socialinius, politinius ir ekonominius pokyčius Rytų Europoje po 1989-1991 m. valstybinio socializmo pabaigos. Per šešių skirtingų vietovių prizmę analizuojame jų keliones pereinamuoju laikotarpiu ir vėliau. Šios vietos atspindi gyvybiškai svarbius žmonių gyvenimo aspektus — darbą, laisvalaikį, kultūrą — ir suteikia galimybę susipažinti su reikšmingomis pastarųjų 30 metų transformacijomis bei su tuo laikotarpiu susijusiomis kovomis: radikaliu darbo rinkos pertvarkymu ir masiniu nedarbu, besikeičiančia nacionaline tapatybe, moterų teisėmis,

pereinamojo laikotarpio teisingumu ir kt. Šios vietos atspindi įvairius šalių, pradėjusių nuo panašių aplinkybių, kelius. Kai kurios iš jų atgimė, o kitos tebėra ryškus praeities priminimas. Be to, su šiomis vietomis susijusios istorijos išryškina kartais labai skirtingus Rytų Europos pereinamojo laikotarpio naratyvus, kurie daro didelę įtaką šių dienų politiniam kraštovaizdžiui ir socialiniam susiskaldymui.

Keliaudami po šią parodą raginame tyrinėti šių vietų ir su jomis susijusių bendruomenių kintančią tapatybę. Mūsų „Pereinamojo laikotarpio vietas“ - tai dėlionės, kurių kiekviena padeda giliau suprasti sudėtingą pokyčių, atminties ir tapatybės sąveiką, kurią paliko staigus sistemų pasikeitimas, dalys.

**GERMANY
WITTSTOCK**

**LITHUANIA
VILNIUS**

**POLAND
LODŽĖ**

**UKRAINE
ZAPOROŽEJE**

**CROATIA
ZAGREBAS**

**BULGARIA
BELENE**

BELENE

Belene, Persino sala, (1994 m. birželio 6 d.) | Persino saloje prie Belenės įvyko 5-asis po 1944 m. rugsėjo 9 d. Represuotųjų sąjungos organizuotas tautinis susirinkimas

Devyniasdešimtaisiais, pasibaigus komunizmui, Belene patyrė reikšmingų socialinių ir ekonominių pokyčių. Uždarius Belenės darbo stovyklą — komunistinio režimo simbolį — miestas atsidūrė aklavietėje. Vietos ekonomika susidūrė su iššūkiais — dideliu nedarbu ir ekonominiu nestabilumu, kurie buvo būdingi Bulgarijai perėjus prie rinkos ekonomikos.

Persino sala, Belene miestas — tai miestas Šiaurės Bulgarijoje, esantis ant Dunojaus upės kranto. Belenės istorija tęsiasi nuo vėlyvojo neolito laikotarpio, nuo Romos tvirtovės Dimum Moesijoje iki katalikiškos gyvenvietės Osmanų imperijos laikais. 1964 m. Belene gavo miesto statusą ir čia veikė didžiausia Bulgarijos darbo stovykla komunizmo metais.

Belenės darbo stovykla egzistavo 1949–1989 m. su keliomis pertraukomis, joje kalėjo daugiau nei 15 000 kalinių, dauguma jų be jokio teismo ar nuosprendžio.

Belene, Persino sala (2023 m. liepos 4 d.) | Dalyviai iš vasaros mokyklos „Kodėl turėtume prisiminti?“

„Belenė yra atminties vieta, primenanti visiems bulgarams ir europiečiams, kad politinės represijos negali būti pateisinamos. Čia taip pat gyvena katalikų vyskupas Jevgenijus Bosilkovas, kurį popiežius Jonas Paulius II paskelbė tikėjimo kankiniu. Belene, miestas pasižymintis nuostabią gamtą ir etnine bei religine gyventojų įvairove, nusipelnė deramos vietos Europos atmintyje.“ Dešimtajame dešimtmetyje Belene patyrė reikšmingų socialinių ir ekonominių pokyčių.

— Prof. Momchil Metodiev Naujausios praeities studijų institutas

ZAGREBAS

Naujasis Zagrebo mugės kompleksas buvo pradėtas statyti 1956 m., netoli naujai besiformuojančių Novi Zagrebo rajonų, ir suvaldino lemiamą vaidmenį miesto raidoje. Rudens tarptautinė Zagrebo mugė turėjo didžiulę reikšmę Jugoslavijos pramonei, ekonomikai ir apskritai visuomenei septintajame ir aštuntajame dešimtmėčiuose. Jis demonstravo Jugoslavijos geopolitinius siekius tapti prekybos tiltu tarp Rytų ir Vakarų bloko bei Trečiojo pasaulio šalių. Zagrebo mugė buvo ta vieta, kur Rytai ir Vakarai puikavosi naujaisiais technologiniais pasiekimais, tačiau tai taip pat buvo vieta, kur piliečiai turėjo galimybę pamatyti ir sužinoti apie šiuolaikinį gyvenimo būdą ir vakarietiškas vartojimo prekes. Nuo devintojo dešimtmečio mugių poreikis sumažėjo po Kroatijos pramonės žlugimo ir pasaulinės krizės. Šiandien tai vieta, kuri įstrigo pereinamajame etape, bandant rasti naują paskirtį.

Devintojo dešimtmečio pabaiga Kroatijoje buvo laikotarpis, kai prasidėjo Jugoslavijos žlugimas (prieš pereinamąjį laikotarpį), o 90-ųjų pradžia buvo pažymėta Kroatijos nepriklausomybės karu (1991–1995). Net jei Zagrebo mugė šiuo laikotarpiu toliau veikė, jos tarptautinė svarba sparčiai mažėjo ir tapo labiau orientuota į vietos rinką. Sužlugus pramonės šakoms (taip pat ir dėl nesėkmingų privatizavimo procesų), o vėliau iš gamintojų ir eksportuotojų ekonomikos perėjus į importą orientuotą vartotojišką ekonomiką, mugė prarado savo reikšmę, svarbą ir šlovę. Daugelis jos pastatų (iš viso 40 paviljonų) buvo apleisti, kai kurie pertvarkyti, kiti paversti sandėliais. Tik nedaugelis tęsė savo pradinę veiklą ir toliau rengė mugės ir parodas.

1990 m. tarptautinėje Zagrebo mugėje dirbau Italijos įmonių šeimininke. Tai buvo paskutinė mugė prieš prasidedant karui. Tai buvo didžiausia mugė, kurioje esu buvusi — joje susirinko žmonės ir parodos dalyviai iš daugiau nei 60 šalių.

— Kristina Markić

Per pastaruosius 30 metų Zagrebo mugės pastatai-paviljonai buvo naudojami įvairiems tikslams: kaip verbavimo centras Kroatijos nepriklausomybės karo metu; abejotina naktinio gyvenimo vieta; kaip prieglauda 1-ajai imigrantų bangai (2015 m.); kaip vakcinacijos vieta C-19 pandemijos metu ir muziejų bei įstaigų, kurių pastatai buvo apgadinti per didelį žemės drebėjimą, sukrėtusį Zagrebą 2020 m., archyvų ir ekspонатų sandėlis. Šiandien jame rengiamos specializuotos mugės (daugiausia nacionalinės svarbos), keli paviljonai buvo paversti sandėliais, o kai kurie naudojami rekreacinei veiklai (kartodromai ir sporto salės) arba išnuomoti pramogų ir kino pramonei. Deja, kai kurie gražiausi paviljonai (pvz., Italijos nacionalinis paviljonas (1a ir 1b nuotraukos) ar 28 paviljonas (2a ir 2b nuotraukos)) lieka apleisti ir palikti likimo valiai be aiškios ateities vizijos.

Gimiau čia aštuntajame dešimtmetyje ir reguliariai ateidavau su šeima pabendrauti, pažūrėti, kas naujo rinkoje ar ką nors nusipirkti. Vieta labai pasikeitė — dabar dažniausiai atrodo apleista ir tuščia, gaila.

— Nataša Bregoš

Seminaras vyko 2024 m. birželio 18 d. istorinio pasivaikščiojimo po Zagrebo mugės kompleksą forma. Dalyviai (studentai ir kiti piliečiai) turėjo galimybę išgirsti apie vietos istoriją — nuo jos pradžios ir šlovės laikų 60-70-aisiais, kai ji buvo svarbi geopolitiniams ir ekonominiams santykiams iki 8-ojo dešimtmečio ir 90-ųjų, kurie pasižymėjo Jugoslavijos žlugimu ir Nepriklausomybės karu Kroatijoje beidabartinių laikų.

Šis istorinis pasivaikščiojimas atskleidė Zagrebo mugės architektūrinio ir istorinio paveldo svarbą, kadaise buvusio svarbiu Jugoslavijos ekonominio ir socialinio elementu, o vėliau liudijusio nesėkmingą šiuolaikinės Kroatijos pereinamąjį laikotarpį.

Pasivaikščiojimas kadaise didinga Tautų alėja, sutraukusia daugybę tarptautinių paviljonų, privertė susimąstyti apie jos reikšmę anksčiau ir dabar.

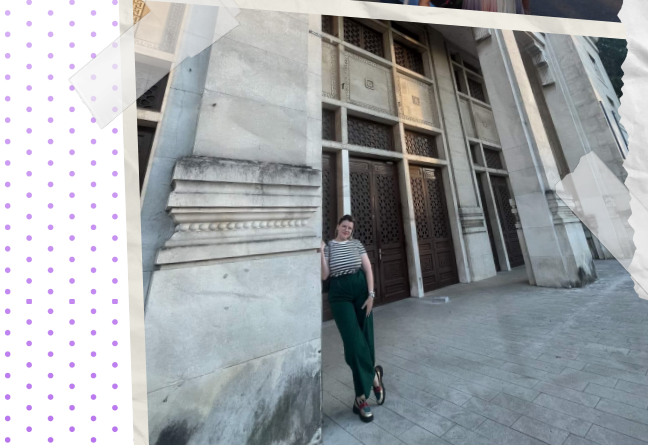
Dabar, kai žinau daugiau apie šios vietos istoriją, labai tikiuosi, kad ji atgaus bent dalį savo svarbos. Tikiuosi, kad ateityje, kad ir kokia būtų naujoji jos paskirtis, ji primins ir apie šlovingą praeitį, net jei tai buvo Jugoslavijos laikais.

— Tereza Vujošević, studentė

Dalyvių atsiliepimai buvo labai teigiami: jie aktyviai dalyvavo pasivaikščiojime, klausinėjo, teikė savo asmenines įžvalgas ir istorijas apie vietą. Daugelis jų tvirtino, kad tik dabar suvokė, kokią žalą šiai vietai padarė pereinamasis laikotarpis. Daugelis iš jų išreiškė liūdesį, kad vietos valdžia iki šiol neranda būdo atgaivinti šios vietos nesugriaunant. Svarbiausias seminaro rezultatas – dalyvių informuotumas apie pereinamąjį laikotarpį ir jo pasekmes. Dalyvių galimybė bendrauti su vadovais šia tema taip pat parodė būtinybę apie tai kalbėti atvirai. Tik pripažinę praeitį (gerą ar blogą) galėsime kurti geresnę ateitį.

Šios vietos paveldo svarbą atspindi ir kai kurių paviljonų architektūra. Per pirmuosius dvejus statybos metus (1956–57) iš viso buvo pastatytas 21 parodų paviljonas — dauguma jų buvo skirti užsienio šalims ir suprojektuoti atrinktų tų šalių architektų. Be Jugoslavijos savo paviljonus turėjo šios šalys: SSSR, Čekoslovakija, DDR, Vakarų Vokietija, Austrija, Italija, JAV, Indija, Kinija ir kt.

WITTSTOCK

Nedideliame Brandenburgo Wittstock an der Dosse miestelyje VDR laikais veikė viena didžiausių ir moderniausių tekstilės gamyklų Vokietijoje — Obertrikotagenbetrieb Ernst Lück, sutrumpintai OTB. Vykdamas VDR decentralizuotą ekonominę politiką, OTB 1968 m. buvo įkurta viduramžiais veikusio Wittstock audinių fabriko vietoje, siekiant sustiprinti struktūriškai silpną Prignico regioną. Iki 9-ojo dešimtmečio darbuotojų skaičius išaugo nuo 400 iki beveik 3 000, o Wittstocko mieste gyveno šiek tiek mažiau nei 14 000 gyventojų. OTB tapo vienu svarbiausių regiono darbdavių. OTB daugiausia gamino madingus viršutinius marškinėlius vaikams ir jaunimui bei eksportavo drabužius į Vakarų Europą ir Sovietų Sąjungą. Tačiau Wittstock'ui OTB buvo ne tik darbo vieta: turėdama daug svarbių socialinių institucijų — nuo vaikų priežiūros iki įmonės sporto grupių, brigadų, uždarytų baseinų ir įmonės bei vaikų atostogų stovyklų — ji kūrė tapatybės jausmą. Šiandien ši vieta skendi griuvėsiuose, o miestelio gyventojams lieka didelė, skaudi spraga.

Nuo 1990 iki 1992 m. įmonė buvo palaipsniui mažinama. Pusantrų metų buvę OTB darbuotojai dirbo Didžiosios Britanijos įmonėje „Fred Perry“. Galiausiai, kaip ir daugelį kitų Rytų Vokietijoje, įmonę likvidavo „Treuhand“, o 1993 m. ji galutinai užvėrė duris. Iš viso darbo neteko apie 3 000 žmonių. Pasekmės: ilgalaikis nedarbas, emigracija, alkoholizmas, smurtas ir socialinis sukrėtimas, turėjęs ilgalaikį poveikį miestui ir regionui. 1994 m. teritoriją nusipirko tarptautinis verslininkas, kuris išnuomojo atskirus pastatus įvairioms įmonėms. Tačiau jau tada didelė, maždaug 112 000 m² ploto teritorijos dalis vis labiau nyko, tapo nuotykių ieškančių jaunuolių vakarėlių ir vandalizmo vietomis.

Gaila, kad negalėjau dirbti OTB iki pat išėjimo į pensiją, man ten labai patiko.

— buvusi OTB siuvėja

Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigos vietos naudojimas tapo vis retesnis, o teritorija vis labiau nyko. Savininkas, gyvenęs užsienyje, buvo sunkiai pasiekiamas miestui ir nesuinteresuotas nei vystyti, nei parduoti fabriką. Buvusi gamykla tapo nuotykių aikštele jaunimui ir liūdnu vaizdu vyresniems Vitstoko gyventojams. Išliko prisiminimas apie kadaise buvusį didžiausią miestelio darbdavį ir vieną moderniausių VDR tekstilės fabrikų. Net ir 2024 m. šioje vietoje nieko nevyksta — klausimas poliarizuoja vietos politiką ir administraciją. Tik buvę darbuotojai saugo OTB atminimą. Seminaro dalyviai sukūrė Vikipedijos puslapį (OTB Wittstock) bei Instagram paskyrą (otb_wittstock).

Buvo labai jaudinantis jausmas po daugelio metų, kai 1992 m. išvykau iš Wittstock'o, vėl aktyviai veikti šiame gražiame miestelyje. Vieta miesto muziejuje į mūsų seminarą su Wittstock'o jaunimu įtraukė ilgą ir įvairią istoriją ir atgaivino prisiminimus apie mano pačios mokyklinius laikus čia. Tuo pat metu lankydami tekstilės fabriko griuvėsiuose kartu su šiuolaikiniais liudininkais, klausydami su fabriku susijusių biografijų ir prisiminimų vietoje, matydami šią vietą kitų akimis, pasijutome tarsi kelionėje laiku. Skaudėjo širdį sužinojus, kad kai kurie iš jų šioje vietoje nebuvo lankęsi dešimtmečius, o per mūsų seminarą į ją pateko pirmą kartą. Dirbtuvėse atgijo itin didelės emocijos, susijusios su istorija ir XX a. 9-ojo ir 10-ojo dešimtmečių transformacijos laikotarpio eiga

— Dr. Judith Enders, moderatorė

2024 m. liepos 4 d. Alte Bischofsburgo miesto muziejuje vykusiame seminare apie OTB dalyvavo apie 20 mokinių iš Wittstockerio gimnazijos. Po trumpos muziejaus direktoriaus Dr. Zeigerio įžangos jaunuoliai dalyvavo ekskursijoje po buvusio tekstilės fabriko teritoriją, kurią vedė keturi buvę darbuotojai. Jie tyrinėjo šios vietos istoriją ir susipažino su asmeniniais dabartinių liudininkų prisiminimais ir patirtimi. Po ekskursijos jie sukūrė „Instagram“ paskyrą apie fabriką ir redagavo Vikipedijos puslapį apie OTB (žr. aukščiau). Šis praktinis metodas padėjo jiems suprasti fabriko poveikį bendruomenei ir jo atminimo išsaugojimo svarbą.

Seminara vedė Dr. Judith C. Enders iš mūsų partnerių organizacijos „Perspektive3“. Ji pati užaugo Wittstoke ir būdama moksleivė buvo palaikoma OTB grupės.

Norėtume, kad šioje vietoje būtų kas nors sukurta mums, pavyzdžiui, lauko baseinas, klubas ar prekybos centras..

— Wittstockerio gimnazijos 9 klasės mokiniai

Svarbiausias šio seminaro rezultatas — trijų kartų Wittstocko gyventojų susitikimas. Jaunuoliai iš naujo pažvelgė į įmonės patalpas, kurios jiems buvo gerai pažįstamos, bet iki šiol suvokiamos tik suniokotos. Buvę darbuotojai ir vyresni Wittstock gyventojai galėjo perduoti savo žinias ir pasidalinti prisiminimais. Greitai paaiškėjo, kokie svarbūs jiems buvo šie mainai: pokalbis užsitęsė iki vėlyvo vakaro ir tapo labai emociingas. Buvo sutarta reguliariai rengti buvusių OTB darbuotojų susitikimus prie kavos puodelio Wittstock mieste.

VILNIUS

Vilniaus koncertų ir sporto rūmai pradėti statyti 1965 m., baigti 1971 m. Eduardo Chlomausko ir jo kolegų suprojektuoti rūmai išsiskiria bangų ar laivų primenančia stogo forma.

Pastatytas brutalistiniu stiliumi, tačiau jo originalumas slypi ne pačiame pastate, o jį laiknčiose stogo konstrukcijose. Rūmų architektūra atspindėjo pasaulines šeštojo dešimtmečio modernizmo tendencijas, o inžinieriaus Henriko Karvelio suprojektuota lietuviška vantinė stogo konstrukcija sukūrė įspūdingą kylančio stogo efektą. Ši konstrukcija buvo oficialiai pripažinta atradimu.

Rūmai buvo pastatyti ant vienų seniausių Vilniuje esančių Šnipiškių žydų kapinių, kurios buvo naudojamos nuo XVI a., uždarytos XVIII a., žemę su kapinėmis parduodant miestui. Po Antrojo pasaulinio karo kapinės buvo visiškai likviduotos, o paskutiniai paminklai nugriauti 1955 m.

Vilniaus sporto rūmai buvo pastatyti kaip universalus statinys, pritaikytas kultūros, sporto, pramogų, viešiesiems renginiams. Rūmai pirmiausia buvo skirti tinkliniui ir krepšiniui, vėliau šioje salėje vyko didžiausi sporto renginiai, koncertai, susibūrimai, pritraukę minias žmonių. 1988 m. spalį arenoje vyko Sąjūdžio (reformų judėjimas, paskatinęs Lietuvą siekti nepriklausomybės nuo Sovietų Sąjungos) steigiamasis suvažiavimas. Čia taip pat buvo viešos 1991 m. sausio 14-osios aukų, sovietų kariuomenės nužudytų lietuvių, laidotuvės.

Po daugiau nei 30 naudojimo metų, 2004 m. jis buvo pripažintas nesaugiu naudoti ir buvo uždarytas ir, nepaisant to, kad yra Vilniaus centre, buvo vis labiau ir labiau apleidžiamas, o jau kelis dešimtmečius vykstančios diskusijos apie galimybes jo naudojimui dar nedavė jokių rezultatų.

Rūmai mena ne vieną įvykį į kurį susirinkdavo didžiulė žiūrovų minia. Juk kur kitur eitum sovietmečiu? Žmonės ateidavo pasipuošę, tarsi į šventę. Tokios laukiančiųjų minios, kaip dabartinėse arenose niekada nebuvo, nes salė ir kitos patalpos buvo suprojektuotos puikiai. Lietuvoje nėra kito pastato, kurio sienos būtų sugėrusios tiek gerų emocijų.

— Nijolė Ruzgienė

Rūmai, pirmiausia, buvo skirti tinklinio ir krepšinio renginiams, tačiau vėliau, XX amžiaus devintajame ir dešimtajame dešimtmetyje, tapo didžiausia sporto renginių, koncertų ir susibūrimų vieta, pritraukusia minias žmonių ne tik iš Vilniaus, bet ir iš mažesnių miestų. 1988 m. spalį arenoje vyko Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas – reformų judėjimas, paskatinęs Lietuvą siekti nepriklausomybės nuo Sovietų Sąjungos valdžios. Čia taip pat buvo viešos 13 lietuvių, sovietų kariuomenės nužudytų šalia Vilniaus televizijos bokšto 1991 m. sausio 13 d. įvykių metu, laidotuvės.

Vilniaus koncertų ir sporto rūmai, kadaise buvę vieta, sutraukusia tūkstančius, kur vykdavo didžiosios sporto varžybos ir didžiausi koncertai, kur susirinkdavo minios, kur buvo sprendžiami svarbūs Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui klausimai, pagerbtos Sausio 13-osios aukos – dabar tapo apleista, uždara erdve miesto centre. Dažnai jaunoji karta net nežino, kas buvo šiame pastate, kokia jo socialinė ir kultūrinė reikšmė. Jiems tai yra pastatas vaiduoklis.

— Sandra Gaučiūtė

Arena yra laikoma komunistinio modernizmo simboliu, tai viena iš nedaugelio likusių šio architektūrinio stiliaus sporto arenų. Pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį pastatas vis dar buvo naudojamas, tačiau jo populiarumas ir prestižas smuko. Nepriklausomybės pradžioje jis buvo pradėtas laikyti sovietmečio reliktu, o 2004 m. visiškai buvo uždaryta. 2006 m. pastatas buvo įtrauktas į Kultūros vertybių registrą bei taip apsaugotas nuo nugriovimo. Apsaugęs žolę ir apleistas – toks šiandien Vilniaus koncertų ir sporto rūmų likimas. Tokia situacija susiklostė, nes sovietmečiu rūmai buvo pastatyti ant žydų kapinių, vėlesni ginčai neleido keisti pastato paskirties, o diskusijos dėl rekonstrukcijos bei planai sulaukė didelio tarptautinės žydų bendruomenės pasipriešinimo.

Sausio 18 d., Vilniuje, bendradarbiaujant su mokytojais iš 3 skirtingų Vilniaus mokyklų, vyko jaunuoliams skirtas renginys „Pereinamojo laikotarpio vietos: Vilniaus kultūros ir sporto rūmai“. Daugiau nei 30 dalyvių iš 3 skirtingų mokyklų dalyvavo ekskursijoje su gidu, susitiko su miesto tyrinėtojais, istorikais, kurie dalyvavo diskusijoje bei dalyvavo kūrybinėse dirbtuvėse, kuriose pradėjo kurti Vilniaus sporto ir kultūros rūmų ateities projektą. Renginys vyko parodų erdvėje „Istorijų namai“.

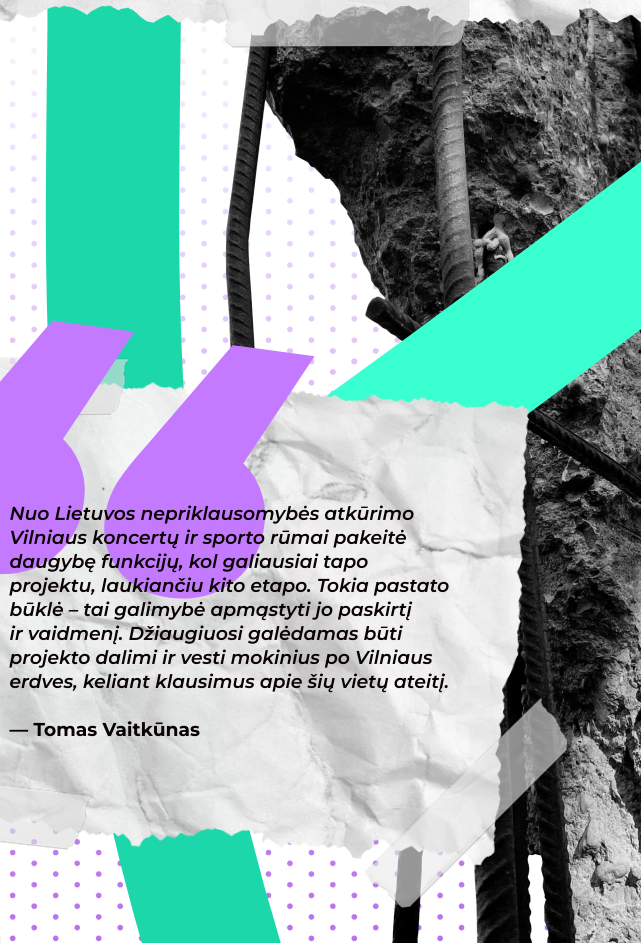
Renginio pabaigoje mokiniai gavo ir namų darbų — pratęsti kūrybinių dirbtuvių metu pradėtas kurti idėjas, įtraukiant savo mokyklos bendruomenes, bei parengti pasiūlymus, kaip ateityje pastatas galėtų būti pritaikytas visuomenės ir jaunimo poreikiams.

Jau po renginio, mokyklose vyko skirtinga veikla — buvo filmuojami vaizdo reportažai, organizuoti debatai, ar pastatas turi tapti tik muziejumi, ar turi būti pritaikytas plačiosios visuomenės poreikiams. Vienoje iš mokyklų buvo atlikta 9 ir 10 klasių mokinių apklausa, ką jie žino apie šį pastatą ir jo istoriją, kaip pastatas turėtų būti eksploatuojamas ateityje.

Baigiamasis susitikimas vyko 2024 m. gegužės 9 d. Mokiniai kartu su mokytojais atvyko į Atviros Lietuvos fondo namus (Didžioji g. 5) ir pristatė savo įgyvendintus projektus bei parengtas idėjas.

Nepaisant to, kad pastatas yra pačiame Vilniaus centre, daugelis projekto veiklose dalyvavusių jaunuolių nieko nežinojo apie jo istoriją ir to, jog sovietmečiu tai buvo didžiausia žmonių susibūrimo vieta, kurioje buvo organizuoti kultūros ir sporto, Lietuvos istorijai ir pereinamajam laikotarpiui reikšmingi renginiai.

Įvairių veiklų metu mokiniai susipažino su Vilniaus koncertų ir sporto rūmais, jų svarba Lietuvos istorijoje, vaidmeniu Vilniaus visuomeniniame gyvenime. Pirmajame renginyje dalyvavę jaunuoliai susitiko su asmenimis, kurie dalijosi savo asmeninėmis istorijomis ir prisiminimais bei turėjo galimybę aptarti pastato potencialą ir pritaikymo galimybes šiandien, tenkinant jaunimo ir visuomenės poreikius, pristatyti savo idėjas, susitikti su kitų mokyklų mokiniais.

Nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo Vilniaus koncertų ir sporto rūmai pakeitė daugybę funkcijų, kol galiausiai tapo projektu, laukiančiu kito etapo. Tokia pastato būklė – tai galimybė apmąstyti jo paskirtį ir vaidmenį. Džiaugiuosi galėdamas būti projekto dalimi ir vesti mokinius po Vilniaus erdves, keliant klausimus apie šių vietų ateitį.

— Tomas Vaitkūnas

LODŽĖ

Nuo pat pereinamojo laikotarpio pradžios, po 1989 m., tekstilės gamyklos Lodžėje ėmė masiškai žlugti, todėl buvo prarandamos darbo vietos. Šis nuosmukis taip pat paveikė mašinų gamintojus, tokius kaip Wifama, ir chemijos gamyklas, tokias kaip Anilana. Dešimtmatis dešimtmetis daugeliui šeimų buvo sunkus laikotarpis, o 1992 m. Lodžėje nedarbas siekė beveik dvidešimt procentų.

Sociologai nurodo pereinamojo laikotarpio Lodžę kaip skurdo feminizavimo pavyzdį. Buvusios tekstilinių ne tik susidūrė su ekonominiais iššūkiais, bet ir buvo liudininkės to, kaip smarkiai pasikeitė požiūris į jų darbą. Kadaise jos buvo vertinamos, o komunistinė propaganda jas skatino, tačiau šiuo laikotarpiu jų darbai buvo pradėti vaizduoti kaip planinės ekonomikos nesėkmių simbolis. Po 1989-ųjų, gamyklos, kuriose jos dirbo, pavyzdžiui, „Uniontex“ medvilnės pramonės gamykla, žlugo, nepaisant pastangų jas gaivinti. Paskutiniame gamyklos kronikos įrašė rašoma: „Kaip gaila!“

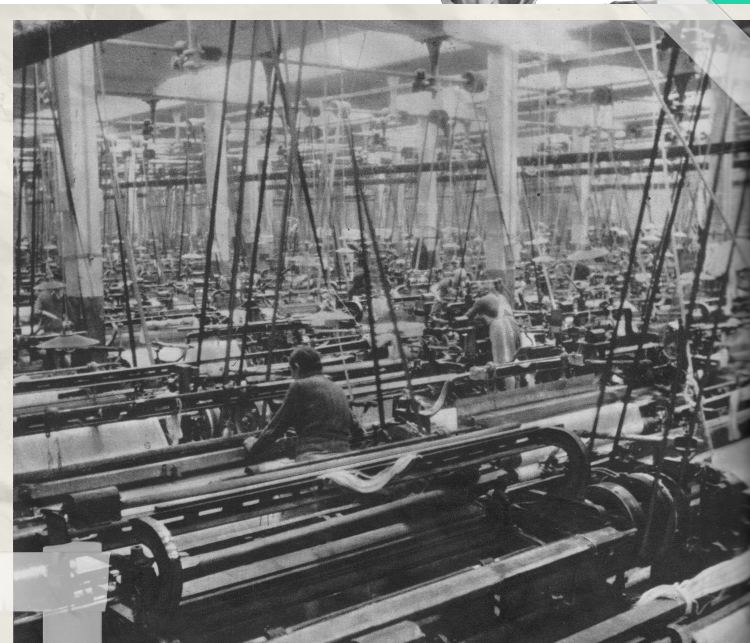
Senelis man pasakojo apie savo vaikystę ir jaunystę iki 1989 m. Jis sakė, kad Lodžė buvo pramoninis miestas, daugiausia dėmesio skiriantis tekstilei. Jame veikė tekstilės ir drabužių gamyklos, buvo daug mažiau eismo, nebuvo spūsčių. Gyventojai dažniausiai važinėjo tramvajais ir autobusais, nes asmeninių automobilių buvo nedaug. Kūrėsi nauji rajonai, pavyzdžiui, Chojny Zatorze, Dąbrowa, Retkinia ir Teofilów. Senoji miesto dalis su autentiškais namais išliko nepakitusi. Buvo apie 30 kino teatrų, o televizija daugiausia buvo nespalvota, su dviem kanalais. Mano seneliai labai šiltai prisimena tuos laikus.

— Fabian Jaros, Balutų (Lodžė) pradinės mokyklos nr. 81 mokinys

Lodžė — miestas, turintis trumpą, bet nepaprastą istoriją. Iš gyvenvietės tarp durpynų, kuri miesto teises įgijo Vladislavo Jogailos laikais, XIX amžiuje Lodžė išaugo į tekstilės pramonės ir prekybos centrą ir virto „pažadėtąja žeme“ verslininkams bei darbo vieta tūkstančiams naujakurių. Komunizmo laikais didžiuliai fabrikai ir didingi jų savininkų namai sunyko. Vietoj jų buvo statomi nauji fabrikai ir dideli, dažnai standartų neatitinkantys, darbininkų gyvenamieji rajonai, tarp jų ir Balutų priemiestyje, kuris 1954 m. buvo pertvarkytas į naują Lodžės rajoną.

Tekstilės pramonė oficialiai buvo vadinama „lengvąja“, tačiau gamyklinis darbas buvo itin sunkus: reikalavo milžiniškų pastangų, sunkaus rankų darbo bei buvo atliekamas nepatogioje ir triukšmingoje aplinkoje. Yra stulbinantis panašumas tarp XIX a. pramoninkų ir Lenkijos Liaudies Respublikos audimo ir verpimo gamyklų vadovų požiūrio: ir vieni, ir kiti reikalavo nuolatinio mašinų veikimo, todėl daug tekstilės darbuotojų buvo priversti dirbti naktinėse pamainose. Be to, tokie darbai kaip audimas ir verpimas buvo prastai apmokami.

Nepaisant to, daugiau nei 100 metų Lodžė buvo triukšmingas pramoninis miestas, pilnas tekstilinių batų barškėjimo ir tūkstančių staklių garsų, sklindančių pro gamyklų langus. Dar devintojo dešimtmečio viduryje Lenkijos Liaudies Respublikos komunistinė televizija gyrė Lodžės gamyklas už naujus rekordus, pavyzdžiui, trikotažo gamyboje. Tekstilės pramonė buvo pranašaujama šviesi ateitis — skundžiamasi tik dėl darbo jėgos trūkumo...

*Daugelis objektų, kuriuos projekto dalyviai-
mokiniai pasirinko savo nuotraukoms, datuojami
XIX ir XX amžiaus pradžia. Šie pastatai laikui
bėgant geriau išsilaikė nei komunistinio laikotarpio
pastatai. Nuotraukose aptrupėję raudonų plytų
grūvėsiai kontrastuoja su kruopščiai restauruotais
pastatais, paverstais moderniomis
gyvenamosiomis, visuomeninėmis ir biurų
erdvėmis. Lodzės „diptichas“ rodo, kad būtent šie
kontrastai labiausiai žavėjo jaunuosius dalyvius.
Pilkos durys, kurios netrukus sulauks savo
pabaigos, jei nebus išgelbėtos, stovi šalia naujai
restauruotų. Nuotraukose ryškiai atsispindi
erdviniai pokyčiai ir perteikia susižavėjimą tuo,
kiek daug miesto praeities pavyko išsaugoti.*

— Alicja Pacewicz, Pilietinio ugdymo centro
ir „SOS for Education“ ekspertė

Kartu su projekto dalyviais aplankėme Księży Młyn, istorinį pramoninį rajoną, kurį XIX a. įkūrė Karolis Scheibleris. Pačių dalyvių nuotraukose įamžinti pastarųjų kelių dešimtmečių pokyčiai šioje postindustrinėje srityje. Nepaisant renovacijos, nuotraukose rajonas sudarė ramios ir atitrūkusios nuo dabartinio miesto gyvenimo, aplėistos vietos įspūdį.

Taip pat pamatėme buvusį verpimo fabriką netoli darbininkų namų (famulų) Księży Mlyne. Šiame didžiuliame, įspūdingame pastate dabar įrengti gyvenamieji butai, loftai. Tuo tarpu nebenaudojamos geležinkelio atšakos, kurios kadaise tarnavo gamykloms, dabar tėra turistų traukos objektas. Dalyviai taip pat turėjo galimybę apžiūrėti pramonininko Liudviko Grohmano vilą, kuri po Antrojo pasaulinio karo buvo nacionalizuota ir pertvarkyta į vaikų darželį, o vėliau - į „Uniontex“ darbuotojų vaikų darželį. Pereinamojo laikotarpio metu ši įstaiga, kaip ir daugelis kitų darželių, buvo uždaryta. Komunistinėje Lenkijoje buvo stengiamasi propaguoti dirbančios motinos modelį, tačiau 10-ajame dešimtmetyje kai kurie politikai įrodinėjo, kad tai buvo socialistinė aberacija, todėl atėjo laikas ją nutraukti, siunčiant moteris namo, kad jos pačios prižiūrėtų vaikus. Daug tokių kalbų galima rasti to meto parlamento įrašuose.

Balutų pradinė mokyklų mokiniai tyrinėjo Lodzės pereinamąjį laikotarpį rinkdami tėvų, senelių ir kaimynų istorijas apie gyvenimą prieš ir po komunizmo žlugimo. Jie fotografavo miesto erdves, senus tekstilės fabrikus, gyvenamuosius pastatus, geležinkelio atšakas, gatves ir žibintų stulpus. Šios nuotraukos ir pasakojimai, surinkti į albumą, yra jaunų žmonių kelionės laiku prisiminimai.

Mokinių gidais buvo mokytoja Anna Gołosz, istorikas Adam Rębacz iš Lenkijos istorijos muziejaus ir edukologė Justyna Dominiak, programos „Transition Dialogue“ koordinatė. Foto-kelionės metu nuotraukas atrinkti ir apdoroti padėjo Ewa Kamińska-Bużalek iš Lodzės Moterų tako ir fotografė Aneta Wawrzóła. Seminaras vyko bendradarbiaujant su Lodzės Moterų tako fondu, kuris jau daugelį metų atskleidžia žmonių istorijas, tiksliau, būtent moterų istorijas, dažnai nepastebimas oficialiuose pasakojimuose.

Dirbtuvių rezultatas - albumas „Lodz Diptych. Ekspedicija į praeitį“. Balutų pradinės mokyklos Nr. 81 mokinių darytose nuotraukose užfiksuotas jų suvokimas apie miesto pokyčius - nuo XIX a., per Lenkijos Liaudies Respublikos laikus ir audringą transformaciją iki šių dienų. Albumą lydi mokinių senelių ir tėvų prisiminimai, taip pat tekstai, kuriuose aprašoma fotografinė ekspedicija į praeitį ir su ja susijusi edukacinė veikla. Medžiaga buvo pristatyta mokykloje ir pasitarnavo kaip įkvėpimas mokytojams, dalyvavusiems seminaruose apie veiksmingus ir patrauklius būdus, kaip šviesti jaunimą apie pereinamąjį laikotarpį. Albumas taip pat pristatytas virtualioje mokomosios medžiagos bibliotekoje „Civic HIT“.

DĖMESIO: nuorodą į albumą galima rodyti kaip QR kodą.

ZAPOROŽĖJE

Darbo šlovės parkas Zaporožėje įkurtas po Antrojo pasaulinio karo, 1940-ųjų pabaigoje ir užima 1,9 hektaro miesto centre. 1965 m., minint 20-ąsias Antrojo pasaulinio karo pergalės metines, buvo atidaryta šlovės alėja, kurioje karo didvyriai pasodino ąžuolus. Iki 1973 m. ji išsiplėtė iki Darbo šlovės alėjos, kurioje medžiai buvo pasodinti Socialistinio darbo didvyrių. 2009 metais parkas dar išsiplėtė nauja liepų alėja. Netoliese esantis restoranas „Rusija“, atidarytas 1974 m., buvo centrinis socialinis centras su daugybe maitinimo įstaigų ir barų. Aštuntajame dešimtmetyje jis klestėjo, tačiau vėliau sunyko dėl Sovietų Sąjungos ekonomikos nuosmukio ir 1992 m. buvo uždarytas. 1995 m. trumpam atgaivintas kaip roko kavinė, tačiau galiausiai sunyko. Šiandien šiose vietose atsispindi istoriniai perėjimai iš sovietinių laikų į dabartį, įkūnijantys Zaporožės kultūrinę ir socialinę evoliuciją.

Dešimtajame dešimtmetyje Darbo šlovės parkas ir restoranas „Rusija“ Zaporožėje patyrė didelį nuosmukį. Sovietų Sąjungos ekonomikai pablogėjus, parką prižiūrėti tapo sudėtinga, o kadaise populiarius restoranus „Rusija“ sunkiai pritraukė lankytojus. 1992 m. pasidavęs epochos ekonominiams sunkumams, restoranas buvo uždarytas. 1995 m. jis trumpam vėl buvo atidarytas kaip roko kavinė, pritraukianti kitokią publiką, tačiau ši verslo idėja taip ir nepasitvirtino. Parkas ir aplinkinės teritorijos, įskaitant dabar jau nebeveikiantį restoraną, pradėjo nykti, buvo apleisti, o įrenginiai sunyko. Nepaisant šių iššūkių, ši vieta išliko simboliu priminimu apie gyvybingą miesto praeitį ir pereinamąjį etapą iš sovietmečio į Ukrainą po nepriklausomybės.

Dešimtajame dešimtmetyje Darbo šlovės parkas ir restoranas „Rusija“ įkūnijo posovietinės Zaporožės ekonomines kovas, iš šurmuliuojančių socialinių centrų virsdami nuosmukio ir nepriežiūros simboliais

Per pastaruosius 30 metų Darbo šlovės parkas išgyveno stagnacijos, nuosmukio, dalinės renovacijos ir atgaivinimo fazes. Tačiau visiškai kapitalinis remontas nebuvo atliktas. Praeityje sunykusių viešųjų erdvių likučiai vis dar riboja parko šiuolaikišką išvaizdą ir funkcionalumą.

— Vitalijus Babenko

Nuo 1990 iki 2024 metų Darbo šlovės parkas ir Zaporozės restoranas „Rusija“ patyrė didelių transformacijų. Dešimtajame dešimtmetyje parkas ir restoranas sunyko dėl ekonominių sunkumų. 2000-ųjų pradžioje bendruomenės pastangomis ir savivaldybės iniciatyva parkas buvo atgaivintas, atkuriami jo takai ir žaliosios erdvės. Restoraną „Rusija“, kažkada buvęs roko kavine, liko beveik apleistas, o jo nykimas atspindėjo pereinamąsias miesto kovas.

2010-aisiais, vėl susidomėjus miestų atnaujinimu, parkas buvo toliau tobulinamas, įskaitant naujus želdinius ir rekreacines zonas. 2009 m. pridėta liepų alėja buvo reikšmingas patobulinimas. Iki 2024 m. parkas tapo gyvybinga bendruomenės erdve, simbolizuojančia atsparumą ir atsinaujinimą. 2021 m. Antrojo pasaulinio karo kovos šlovės alėja buvo gerokai atnaujinta; buvo pašalinti visi sovietiniai vardai ir memorialinės lentos, o datos pakoreguotos nuo 1939 iki 1941 m. Zaporozės olimpinio čempionų Punkino ir Žabotinskio garbei buvo pastatytos dvi naujos statulos. 1995 m. buvo pridėtas paminklas internacionalistams kariams, žuvusiems Afganistane ir vietiniuose karuose užsienyje, sukurtas Vladleno Kostiantynovičiaus Dubinino paminklas. Alėja kasmet atnaujinama, įtraukiant naujų Ukrainos garbės piliečių ir vietinių didvyrių vardus. Nors restoraną „Rusija“ vis dar laukia visapusiško pertvarkymo, jo gretimuose rajonuose dabar vyksta įvairios bendruomenės veiklos, demonstruojantys istorinės atminties ir šiuolaikinio miesto gyvenimo derinį.

Seminaras pavadinimu „Tranzitinis dialogas: miestas ir bendruomenė“ vyko 2024 m. liepos 20 d. Zaporožėje, Ukrainoje. Šis dvi valandas trukęs renginys šurmuliuojančiame Ševčenkos bulvare, Darbo šlovės parke, šalia restorano „Rusija“ sukviėtė miesto gyventojus, istorikus, žurnalistus ir urbanistus. Dalyviai gilinosi į 30 metų trukusią Rytų Europos šalių transformaciją iš komunizmo į demokratiją, daugiausia dėmesio skirdami Zaporožės architektūros ir visuomenės pokyčių poveikiui. Diskusijos vyko apie svarbiausius pereinamuosius įvykius po Sovietų Sąjungos žlugimo. Interaktyvios sesijos metu buvo tyrinėtos svarbios istorinės ir architektūrinės miesto centrinėje teritorijoje esančios vietos, palengvintas kartų dialogas apie bendruomenės pokyčius ir sprendžiami dabartiniai iššūkiai, susiję su Rusijos invazija į Ukrainą. Seminaras baigėsi susibūrimu, siūlant erdvę neformalioms diskusijoms, skatinant bendruomenės įsitraukimą ir supratimą.

Seminaras „Pereinamojo laikotarpio dialogas: miestas ir bendruomenė“ baigėsi gyvybingomis ir prasmingomis diskusijomis, atskleidžiančiomis didelį visuomenės susidomėjimą Zaporožės istoriniais pokyčiais. Dalyviai nusprendė vėl susirinkti, kad pasigilintų į iškeltas problemas, taip pabrėždami bendruomenės įsipareigojimą spręsti šiuos pereinamojo laikotarpio iššūkius. Be to, diskusijose buvo aptartos kritinės sritys viešosiose erdvėse, kurioms skubiai reikia ideologinio ir politinio dėmesio, kad būtų skatinami veiksmingi pokyčiai. Šios įžvalgos yra skirtos formuoti būsimas diskusijas ir planuojamus veiksmus, susijusius su miesto raida.

Mes tikimės Zaporožės transformacijos. Šis dialogas padėjo pagrindą prasmingiems pokyčiams mūsų viešosiose erdvėse, užtikrinant, kad jie atspindėtų mūsų kolektyvinę istoriją ir siekius. Džiaugiuosi matydamą, kaip šiandien vyksta mūsų diskusijos. formuoti rytojaus miesto vaizdą.

— Seminaro dalyvė Olga pasidalijo

Miestui tikrai naudinga tokia struktūrizuota ir gerai parengta diskusija apie mūsų istorinį paveldą ir pereinamąjį laikotarpį. Mums tikrai reikia daugiau dialogu grindžiamų kelionių, kad į šį procesą dalyvautų daugiau bendruomenės lyderių ir nuomonės formuotojų. Įtraukdami platesnį mūsų bendruomenės ratą, galime pagilinti kolektyvinį savo praeities supratimą ir vertinimą, o tai labai svarbu, kai keliujame link ateities pokyčių.